

Wady oświadczeń woli cz. 1

W TS nr 46 wyjaśnione zostało, czym jest oświadczenie woli oraz przybliżona została problematyka chwili złożenia takiego oświadczenia. Uwzględniając wagę tego zagadnienia niniejszy artykuł będzie dotyczył innego aspektu związanego z oświadczeniami woli, a mianowicie wad oświadczeń i skutków tych wad.

Ustawodawca w kodeksie cywilnym przewidział kilka rodzajów wad oświadczeń woli oraz wskazał, jakie skutki z nich wynikają. Należy podkreślić, że u podstaw tych wad leży założenie, że prawidłowe oświadczenie woli powinno być złożone w sposób w pełni swobodny, świadomy i nieprzymuszony.

Stan wyłączający świadome albo swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli

Zgodnie z art. 82 kodeksu cywilnego nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych. Przepis ten przewiduje zatem dwie okoliczności, które skutkują wadą oświadczenia woli:

a) stan wyłączający świadomość

b) stan wyłączający swobodę,

którą niekoniecznie muszą wystąpić łącznie. Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 7 lutego 2006 r., IV CSK 7/05 „Stan wyłączający świadomość to - najogólniej rzecz ujmując - brak rozeznania, niemożność rozumienia zachowań własnych i zachowań innych osób, niezdawanie sobie sprawy ze znaczenia i skutków własnego postępowania. Stan taki musi przy tym wynikać z przyczyny wewnętrznej, a więc ze stanu, w jakim znajduje się osoba składająca oświadczenie woli, a nie z okoliczności zewnętrznych, w jakich osoba ta się znalazła. (...) Powzięcie decyzji i wyrażenie woli jest swobodne, gdy zarówno proces decyzyjny, jak i uzewnętrznienie woli nie zostały zakłócone przez destrukcyjne czynniki wynikające z właściwości psychiki czy procesu myślowego osoby składającej oświadczenie woli. Stan wyłączający swobodę musi również wynikać z przyczyny wewnętrznej, umiejscowionej w samym podmiocie składającym oświadczenie woli, a nie w sytuacji zewnętrznej. Tak pojmowanemu brakowi swobody towarzyszyć będzie natomiast najczęściej także pewne ograniczenie świadomości.”. Podkreślenia wymaga, że „przyczyny wyłączenia świadomości lub swobody mają charakter drugorzędny, a z punktu widzenia skutków prawnych są bez znaczenia; ważny jest skutek, a nie przyczyna tych zaburzeń psychicznych.” (P. Nazaruk [w:] „Kodeks cywilny. Komentarz pod red. J. Ciszewskiego, LexisNexis, 2014). W doktrynie wskazuje się, że do czynienia z takimi sytuacjami można mieć np. w przypadku choroby psychicznej, trudnej sytuacji ekonomicznej czy śmiertelnej choroby. Każdorazowo konieczne jest ustalenie, czy rzeczywiście okoliczności te w konkretnej sytuacji spowodowały stan wyłączający świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

Skutkiem omawianej wady oświadczenia woli jest nieważność takiego oświadczenia woli z mocy prawa (a zatem nieważna jest cała czynność prawna), nie może ona zostać naprawiona. Na taką nieważność może powołać się każdy, kto ma w tym interes prawny.

Pozorność

Art. 83 kodeksu cywilnego wskazuje, że nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie za jej zgodą dla pozorów. Jest to zasada znana już w starożytności, gdzie jako przykład takich sytuacji wskazywano aktorów składających określone przyrzeczenia odgrywając swoje role na scenie. Obecnie przez pozorność rozumie się także sytuację, w której strony składające dane oświadczenie woli (pozorność dotyczy tylko sytuacji, gdy występują dwie strony oświadczenia) chcą wywołać u osób trzecich wrażenie, że oświadczenie takie jest rzeczywiste i prawdziwe, a jednocześnie strony pozostają w porozumieniu, że faktycznie oświadczenie nie wywoła tych skutków, które wydaje się, że zostaną osiągnięte. W przypadku szeroko pojętych spraw pracowniczych często na taką wadę powołuje się Zakład Ubezpieczeń Społecznych kwestionując umowy o pracę zawierane np. z kobietami w ciąży, twierdząc, że są to umowy pozorne, gdyż strony z góry zakładają, że praca nie będzie świadczona, a prawdziwym celem takiego działania jest uzyskanie prawa do zasiłków. Warto jeszcze zauważyć, że w praktyce pozorność oświadczenia woli może być podyktowana bądź chęcią uzyskania określonego zysku (np. w postaci zmniejszenia obciążeń podatkowych lub uniknięcia egzekucji), bądź w celu ukrycia innego oświadczenia woli (np. zawarcie umowy sprzedaży zamiast umowy darowizny, w celu uniknięcia podatku od darowizn).

W drugim wypadku może okazać się, że oświadczenie woli ukrywane, jeśli nie jest ono dopuszczalne przez prawo będzie skuteczne (np. w przywołanym przykładzie skuteczna okaże się darowizna, z wszelkimi tego konsekwencjami). Oświadczenie pozorne jest nieważne z mocy prawa i nie wywołuje skutków prawnych od początku. Prawodawca chroni jednak osoby trzecie, które mogłyby zostać pokrzywdzone przez wprowadzenie w błąd pozornością oświadczeń woli osób pozostających w swoistej zмовie. Stąd też zgodnie z art. 83 §2 k.c. pozorność oświadczenia woli nie ma wpływu na skuteczność odpłatnej czynności prawnej, dokonanej na podstawie pozornego oświadczenia, jeżeli skutek tej czynności osoba trzecia nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, chyba że działała w złej wierze.

Jakub Szmit